

RAZGLEDNİK

KNJIŽEVNOST

Ivan Cankar: **Zbrani spisi**. Uvod in opombe napisal Izidor Cankar. Založila Nova založba v Ljubljani. Trinajsti zvezek, 1932, str. XX + 360; štirinajsti zvezek, 1932, str. XVI + 316; petnajsti zvezek, 1933, str. XXII + 330.

Nova založba neutrudno skrbi za to, da bi Slovenci čimprej imeli v celoti zbrano delo svojega največjega pisatelja. Dosledna svojim načrtom in obljubam je izdala, vkljub današnji težki gospodarski stiski, v času od lanske pa do letošnje velike noči troje knjig, trinajsti, štirinajsti in petnajsti zvezek. Do celotnega dela Ivana Cankarja potemtakem nismo več daleč.

Ti trije zvezki obsegajo naslednja dela: Za križem, Sosed Luka, Kurent (XIII.), Pesmi 1908, Nioba, Črtice in novele 1907—1909, Hlapci (XIV.), Troje povesti in Črtice 1910 (XV.). Vsi ti spisi so bili objavljeni in so v glavnem tudi nastali 1907—1910 (le nekaj črtic iz zbirke »Za križem« je starejših, a knjiga »Troje povesti« je izšla šele 1911). Ne le po času, v katerem so nastala, marveč tudi kot izraz in podoba Ivana Cankarja človeka in pesnika so si ta dela motivno, idejno in oblikovno zelo blizu drugo drugemu. Urednik je to enotnost poudaril tudi v uvodih, ki se med seboj pojasnjujejo in dopolnjujejo.

Lahko rečemo, da nam bodo šele Zbrani spisi odkrili Ivana Cankarja kot »historični pojav«, čeprav je živel in živi v nas tudi mimo njih kot idealni lik velikega pisatelja ter kot neumrljiva duhovna moč. Delo, zbrano v celoti, ki bo spopolnilo tudi naše pomanjkljivo znanje o pisatelju in njegovem delu, zveza med posameznimi spisi ter njih življenjska osvetlitev pa nam bo po urednikovih analizah, upajmo, pomagala združiti navdušenje iz pietete z resničnim pojavom Ivana Cankarja. Urednik, ki je zato svojo analizo pisatelja utemeljil biografsko-psihološko, idejno in stilno, sodi, da so »sedaj, leta 1909... vse bistvene sestavine Cankarja pesnika in človeka gotove...« To leto, okrog katerega so neposredno pred njim in za njim nastala dela trinajstega, štirinajstega in petnajstega zvezka, se je »življenje Ivana Cankarja popolnoma izpremenilo«. Pisatelj je takrat nevede za vedno zapustil Dunaj, kjer je živel in pisal toliko let, in se je nato po kratkem bivanju v Sarajevu naselil v Ljubljani, s čimer se pričinja »zadnje razdobje njegovega življenja«. Dasi sta bila življenje in umetnost pri Cankarju vedno

najtesneje spojena, nas urednik sedaj še posebej opozarja: na dejstvo, da samoizpovedi, literarno izpraševanje vesti, kultiviranje individualne pravdnosti v pripovedni formi, obnova majhnih osebnih doživljajev in mučnih misli ter notranjih bojov postaja vse bolj in bolj pomemben predmet pesnikovega fabuliranja (XIV., str. IX.), za kar nudijo primere zlasti krajše črtice, pravtako pa tudi večja dela, n. pr. »Hlapci«.

S to zunanjo spremembo pa je v zvezi ena najpomembnejših peripetij v pisateljevem življenju — »umiritev in konsolidacija« njegove miselnosti. Ivan Cankar, v čigar duševnosti ni najti mnogo sledov eklekticizma, je sicer že od vsega začetka vkljub osebnemu dvomu in raznim vplivom (Nietzsche), kazal izrazito idealistično usmerjenost. V tem obdobju pa se pesnik tako rekoč »najde«. Zato urednik v vsebinskem oziru poudarja zlasti dvoje: prvič razodevajo skoraj vsi ti spisi C. tako zvano »filozofijo hrepenenja«. To je nekakšna osnovna nota njegovega idealističnega stremljenja ter njegovega umetniškega novoromantizma. Nesoglasje med umazaniam življenjem sredi ljudi tega sveta, med sebičnostjo in podlostjo množice pa med svetom sanj in idealov, to je glavni izvor C. umetniškega ustvarjanja. Isti razkol, ki je nekoč Prešernovemu »srcu rane vsekali krvave«, je iz Cankarja napravil »Bolnika« (XIV., str. 3.), kar je priljubljen motiv romantikov. Iz tega se rodi hrepenenje, ki vodi človeka v oni skrivnostni svet, kjer je doma njegova duša.

Drugo, kar poudarja urednik v zvezi s to osnovo (motiv hrepenenja), pa je zvezanost tega hrepenenja z etičnim in religioznim iskanjem, z iskanjem zadnjega smisla. Že v svojih mladih letih je Cankar obsodil naturalizem, estetsko in vsebinsko, ker mu je pomenil le »kos vsakdanjega življenja brez vsebine, brez ideje, brez vsake zveze z večnostjo«. Sedaj pa je njegov nekdanji romantični idealizem, za katerega je značilna tudi preusmeritev od pesimizma k optimizmu, zadobil »transcendentalne temelje«. »Pozitiven del miselnega in čustvenega sestava, kakršnega predstavlja historični Ivan Cankar izza l. 1909., je vera v Boga — »Luč je in Bog je, radost in življenje!« — in v posmrtno življenje.« (XIV., str. VIII.). Za njegovo razmerje do religije in še posebno do katoličanstva, prinaša uvod v trinajsti zvezek na strani XV.—XVIII. zgodovinsko pomemben dokument o pesnikovem bivanju v Sarajevu jeseni 1909, po katerem sedaj prav za prav šele moremo razumeti tudi »Hlapce«, vsaj v kolikor so del pisateljeve velike samoizpovedi.

Pravtako nas urednik v teh uvodih opozarja na veliki pomen etičnega pojmovanja življenja v C. spisih. Sedaj vidimo, kako napačno so pisatelja sodili tisti, ki so govorili pri njem samo o estetični lepoti umetniške oblike, kakor da bi bil Cankar larpurlartist. Ne, on nasprotno išče in odgrinja pred nami zlasti tudi etično lepoto, katero človek ostvarja v duhovnem svetu svoje notranjosti s plemenitostjo in trpljenjem. Prav prizadevanje, da najde smisel, in sicer globlji, metafizični smisel trpljenja, je za C., razklanega romantičnega dualista in tragičnega človeka, nadvse značilno (prim. »Legendo o Kristusovi suknji«). Tu pa imamo sedaj že nakazan prehod v njegovem vsebinskem in formalnem svetu. Ivan Cankar, pesnik sanj in hrepenenja, je bil tudi borec v bojni črti proti zlaganim družbenim idealom. V tem življenjskem univerzalizmu je bil podoben edinole Franu Levstiku. V zgoraj

omenjenem etičnem pojmovanju človeka, ki duhovno zmaguje nad tako zvanim »življenjem«, pa moramo iskati vzroka, da Ivan Cankar ni samo umetnik, marveč tudi etični borec in kritik javnega življenja. Njegova umetnost tako ni bila »l'art pour l'art«, a tudi ne samo v zvezi z njegovim osebnim, marveč tudi s kolektivnim življenjem. Ivan Cankar umetnosti ni nikoli pojmoval kot osebno zadevo, pravtako pa je bil tudi globoko prepričan, da ima notranja etična in duhovna borba vsakega poedinca vedno velik pomen tudi za celoto, za narod in za človeštvo. Tu so tudi osnove njegovega socialnega nazora, ki ga je urednik postavil v ostro nasprotje s historičnim materializmom: »Če oznanja historični materializem vsemoč ekonomskih razmer, oznanja Ivan Cankar zmagoslavje duha; če pričakuje marxizem rešitve človeku iz srečno izbojevanih razrednih nasprotij, je pričakuje Ivan Cankar iz prebujene individualne vesti. To sta dve v osnovah si nasprotni naziranji: marxizem je ekonomski materializem, Ivan Cankar je spiritualistični idealizem.« (XIII., str. IX.). Razen hrepenenja in idealističnega optimizma, je motiv v spisih teh zvezkov tudi socialna in narodna problematika, za kar so priče »Za križem«, »Kurent« in »Hlapci«, ki so hkratu najvidnejši in najpomembnejši spisi v njih. Značilna pa je razlika med simbolično zamislijo »Kurenta« ter »Hlapci«, kjer je sociološko okolje ter časovno ozadje tako konkretno, da po tej strani — mimo občeveljavnega idejnega poudarka — vplivajo danes v resnici že kot zgodovinsko »ogledalo časa«. Delo je tudi danes, po več ko dvajsetih letih, še vedno živo in silno aktualno. Urednik je dramo vsebinsko in oblikovno analiziral v uvodu k štirinajstemu zvezku; razen »satirične drame s tendenco proti brez značajnosti« vidi v njej tudi »izraz individualnega etičnega boja«. Dasi je oboje pravilno, bo mogoče »Hlapce« še podrobneje osvetliti, zlasti ker dokazujejo, kakor nobeno drugo Cankarjevo delo, tisto, kar je urednik v XIII. zvezku takole formuliral: »Mnogi bi hoteli gledati Ivana Cankarja enostavnega, prozornega in doslednega kot napisan program in kot izgotovljen program porabnega v lastnih idejnih dvomih in bojih ter dnevnih potrebah in mukah našega narodnega življenja. A Ivan Cankar ni tak; ne moremo ga vtekniti v nobenega izmed idejnih okvirov tedanjega ali sedanjega marxizma, naprednjaštva ali katolištva, če nečemo potvarjati zgodovinske resnice in sile storiti ali onim idejnim okvirom ali pesniku.« Priznati je treba, da je urednik vprašanje Cankarjevega nazora objektivno naslonil na dokumentaričen biografski in umetniški material.

Razen te psihološke in idejne analize, ki je izčrpna zlasti v uvodu trinajstega zvezka, se je Izidor Cankar s posebno vnemo lotil tudi stilne analize. Že v uvodih k prejšnjim zvezkom je opozarjal na idealistične prvine Cankarjevega umetniškega sloga. Sedaj pa je podal v uvodu petnajstega zvezka še podrobnejšo analizo in definicijo stila. Pri njem loči kot dve skrajni možnosti naturalizem (na skrajni levici) in idealizem (na skrajni desnici). Ivan Cankar da se je skozi vsa leta svojega pisateljskega delovanja najrajši gibal okrog tega idealističnega pola. V zvezi s prejšnjimi vsebinskimi dognanji ugotavlja urednik, da je za formo in snov odločilno vedno umetnikovo svetovno »naziranje« (ne miselni sistem!). Znak pisateljevega idealističnega stila je tudi »vezanost« v gradnji, prava pravcata »arhitek-

tonika«, kar urednik ponazori s podobami. Važno pa je poudariti, da pri tem zavrača misel, češ, da je ta oblika pri pisatelju bila hotena ali priorna. Ne, oblika, tudi če ni »svobodna«, marveč »vezana«, se rodi šele iz vsebine, iz doživetja, iz čuvstva, iz misli, iz svetovnega »naziranja«. Nedvomno je, da bodo ti uvodi, ki so med najboljšimi, mnogo pripomogli k razumevanju Ivana Cankarja ter ga približali marsikomu, ki je doslej morebiti teže razumel eno ali drugo potezo v njegovih spisih. France Vodnik

Leposlovje naših knjižnih družb.

Ivan Zorec, **Beli menihi**. Slovenskih večernic 85. zv. Izdala Družba sv. Mohorja v Celju 1932. — Slavko Slavec, **Med srcem in zemljo**. Izdala Goriška Matica v Gorici 1932. — Hermynia zur Mühlen, **Včeraj je bilo, jutri bo...** Pravljice. Poslovenil A. C. — A. Rožman, **Sirene tulijo...** — Ivan Molek, **Dva svetova**. Vse tri izdala Cankarjeva družba v Ljubljani 1933.

Našemu leposlovnemu proizvajanju v veliki meri določata smer in podobo periodični list in knjižne družbe z vsakoletnimi izdajami. Oba morata vršiti svoje obveznosti do naročnikov brez ozira na morebitno pomanjkanje resničnih kvalitetnih del; oba torej v neki meri izsiljujeta literarno ustvarjanje, s čimer pa jih ne dolžim, da množita samo količino, zakaj intenzivnost splošnega literarnega prizadevanja brez dvoma stopnjuje možnost in verjetnost, da se nam zbudi pravi umetnik, resnična mojstrovina. Zato ne moremo pričakovati, da bi nam listi in knjižne družbe mogle redno nuditi odlična literarna dela zlasli iz tiste izrazne nuje, ki je korenina vsaki pravi umetnini, dela, ki bi nastala tudi brez vseh vnanjih pobud. Tega ne zmore niti čisto umetnostno usmerjen list ali družba, kaj šele, če jima je prvi namen ljudsko vzgojnega značaja v določeni smeri, ki mora biti z njo v skladu tudi njuno leposlovje. S tem nikakor ne odrekam listom in književnim družbam možnosti, da se v njih okviru rodi velika mojstrovina; ne, prepričan sem, da se more roditi odlično literarno delo, ki bi se izvrstno krilo z namenom katerekoli družbe ali lista, ali čim ožje so njune zahteve, tem redkeje se bo ponavljalo.

Ob pomanjkanju takih mojstrov in se morajo listi, knjižne družbe in njih naročniki zadovoljiti z bolj ali manj uspelimi proizvodi pridnosti in nadarjenosti. V takem primeru se dela že spočenjajo rada v smeri namenov različnih smeri. Pri takih delih utegnemo občudovati veliko in obširno pisateljevo izobrazbo, njegovo izrazno spretnost, duhovitost, a pri vsem tem homo imeli občutek, da se delo ni utrnilo iz življenja samega. Dokler taka dela ne ubijajo okusa za resnično lepoto, ne oglašajo sebe za edino pravo umetnost, marveč obstajajo skromno to, kar so, ni da bi jih odklanjali. Jasno pa je, da ob pomanjkanju resničnih umetniških vrednot toliko laže in upravičeneje odklanjamo delo z neumestnostnih (idejnih, vzgojno socialnih) razlogov.

Če s tega razgleda presojava leposlovje, ki so nam ga nudile družbe zadnje leto, moramo prvo mesto priznati pač Ivanu Zorc u in njegovi zgo-